

З пам'яті літ

23 грудня минулого року пішов з життя Іван Петрович Гришин-Грищук (1923 р.н.) – письменник, журналіст, перекладач, наш постійний автор (10 статей). Світла, непересічна, стійка, талановита людина. У 41-му студент Харківського інституту журналістики, студбативець, потрапив у німецький полон, з “Уманських ям” вивезений до Рейху, втік до Праги, працював, студіював в ЦВУ і Карловому університеті, де захистив екстерном диплом журналіста.

1943 р. під час облави в Берліні заарештований. Утік, дістався Парижа. Зустрічався з В.Винниченком, Ю.Шевельовим, І.Костецьким, Є.Маланюком, Т.Осьмачкою, Г.Кочуром, Ю.Шкрумеляном, Т.Мельничуком, М.Вінграновським... Був на Нюрнберзькому процесі. Після повернення в Україну засуджений на 20 років, пізнав пекло Печорлагу, Мінлагу, Камішлагау, Озерлагу. Звільнений і реабілітований влітку 1955 р. З 1956 р. живе і працює у Вижниці (Чернівецька обл.)

Перше оповідання “Несподівана зустріч” надрукував 1940 р. 1946 р. у Вінніпезі вийшла повість “Аналогії” (англ.); 1962 р. – “Упирі” (Москва), 1966 р. – “Від Буковини до Парижа” (у співавт.), 1985 р. – “Лейтенант Альбер”, 1987 р. – “Уроки фрау Кольвіц”, 1991 р. – “Дні і ночі під Воркутою”, 1993 р. – “З вогню та в полум'я”. 2001 р. – спогади “Фрагменти з пам'яті літ”, “З доріг далеких і близьких”. Його перу належить чимало літературно-критичних статей і рецензій, перекладів з німецької, англійської, французької, польської.

Він – лауреат літературної премії ім. Д.Загула (за повісті “Дні і ночі під Воркутою”, “З вогню та в полум'я”).

Останню його книжку “За незримим покликом: Від неділі до неділі 20–27 серпня 1944 р. Хроніка (з історії Другої світової війни про перехід українського 62-го батальйону на бік французьких партизанів)”, видану у Косові, до редакції привіз його син...

Світла пам'ять, друже!
Колектив редакції ж. “Слово і Час”

Іван Гришин-Грищук

БИЛИЦЯ “ПОЛІТИЧНО НЕЗРІЛОГО”

До кімнати з підсліпуватими вікнами, в якій я чаклував над макетом наступного числа місцевої газети, вихором увірвався Володимир Бабляк. Міцна статура, високе чоло із залисинами, акуратно зачесане рідке волосся, повні, наче надуті, губи, а вбрання на ньому ніби мішком звисало. Уздрівши графин на столі, похапцем налив склянку води й, не переводячи подиху, випив до дна. Дихнувши перегаром поверх моєї голови, сказав замість вітання:

- Не дивуйся, братчику. Вчора трохи перебрал, от і каламутить.
- Клин клином вибивають, – відказав я.
- Так то так... Не можу, сьогодні я за кермом.
- Чого ж ти їхав на край світу?
- Хіба хочеш – мус, кажуть гуцули. Нагальне діло трапилось.

Він стояв перед столом, наче стовп, і всміхався загадковою усмішкою. Та усмішка була не дуже виразна, тільки промайнула на обличчі, але блиск його очей виказував, що він переповнений новинами. І перестане мене поважати, якщо не зацікавлюся ними. Чуття мої загострилися, а пам'ять мимохить скресла згадками.

Ми знайомі з Бабляком не перший день. Звела нас газетна робота після того, як я вийшов на волю зі сталінських таборів. Оpubлікувавши роман “Вишневий сад”, він купив за гонорар поношене авто. Не для зручності пересування, а заради втечі від сумнівних колег, що увихалися роями коло нього по тому, як він потрапив у “класики” літератури. Примхлива доля не раз робила його нещасним, але ніколи не могла зробити нікчемним і брехливим. Щирий і довірливий, був готовий останню сорочку віддати. Якось у Чернівцях, зустрівши мене з журналістом Антоном К. біля будинку офіцерів, витяг із кишені жменю червінців і сунув мені в руку: “Чешіть з Антоном до буфету”. “А ти ж як?” – спитав я. “На мене не розраховуйте: за мною хвіст волочиться”. За ним і справді стежили. Не *тому*, що був неблагонадійним. Його переслідували за чарку оковитої, яку інколи любив випити. А чому – мало кого цікавило: люди тоді ховалися під маскою. А Володя все своє життя прагнув цільності й людського тепла.

- Що нового? – пішов я йому назустріч.
- Новин, друже, повна тайстра, – підморгнув він. – І всі для тебе.
- Не може бути, – здивувався я.
- Ходімо!

Ми вийшли на подвір'я редакції, вщерть виповнене літнім сонцем і білим пухом, що меланхолійно осипався з осокорів. Лише кілька волохатих хмаринок линули в небі над горами, що висіли як спалах. Біля авта стояли двоє, яких я одразу впізнав, хоч давно й не бачив: Олесь Гончар й Анатолій Кузнецов. Третьою була літня жінка у квітчастому платті, що ніби приросло до тіла. Висока, дебела, сувора. Стояла випроставшись, але не сковано. Сиве волосся пасмами спадало їй на обличчя. Я бачив її уперше, і це інтригувало й насторожувало.

– Знайомтеся, – прийшов на підмогу Олесь Терентійович, здоровкаючись зі мною. – Анна Оттовна Саксе, письменниця з Риги.

Анна Оттовна подала руку, всіяну ластовинням. Ми привітались, і я, не приховуючи свого інтересу до літератури, сказав, що читав її роман “В гору”, виданий російською мовою. І не де-небудь, а в центральному ізоляторі Печорлагу, переповненому її земляками.

– Ой, аж у такій глухомані! І там дають читати? – У голосі Саксе озвася прихований острах.

Я шостим чуттям відчув той острах. У моє серце і в моє мислення вривалося щось приховане, а може, і нез'ясоване, чого я не міг собі пояснити, щоб не образити гостей. Гончар і Саксе – лауреати сталінської премії, керівники письменницьких організацій. Їх знають і поважають, вони на очах у Кремля. Та й Кузнецов не пішак. Він – права рука Бориса Полевого, шефа редакції всесоюзного молодіжного журналу “Юность”. Не позбавлені ролі суддів, вони звідали слави влади, пізнали розкіш буднів соціалізму. Та це відкриття, що лежало на поверхні, зовсім не потішило мене, недавнього зека: я переймався думками морального

плану. Чому вони, маститі, так несподівано відштовхнулися від тамтого берега? Яка біда погнала їх у Карпати? Щоб написати інтригуючі мелодраматичні твори? Може бути. Але ці аргументи не вичерпували відповіді. До серця підкралося відчуття, що ці люди в пошуках духовної поживи, мабуть, не позбавлені власного підпілля.

Не хотілося мені розглядати життя у зворотному порядку, хоча людська пам'ять надто каверзна штука, вона завжди нагадує про себе саме тоді, коли менше за все готовий до цього перевороту. Я не мав довіри до світу, в який мене силоміць випхали, він багато чого сплюндрував у моєму житті. А між тим, аби на моїх спогадах чіткіше позначилась дійсність, увесь час

притлумлював пережите: вичищав серце і прояснював мозок, кликав на підмогу сумління.

До війни, навчаючись в УКУЖі (Харків), я зустрів у коридорі гуртожитку на Пушкінській студента з університету Олесь Гончара. Молоде, мужнє обличчя, насплене чоло, чуприна — як шерсть на собаці. Він простягнув мені газету "Сталінське плем'я": "На, читай пасквіль на мене!". Я прочитав і сказав: "Це найгірше тавро, з яким можеш піти в життя". Він тоді писав вірші. За ті вірші газета обізвала його "поетом розстріляних мрій". Я співчував йому, радив гнів та обурення приховати для майбутніх надій.

Через тридцять років його зреалізовані надії знов опинилися під обстрілом адептів чистоти марксистсько-ленінських ідей. Мав такий вигляд, ніби хотів когось ухопити за барки. Романтичний, проте в буденному житті розважливий, він став уславленим письменником і громадським діячем. Книжки його друкувалися мільйонними тиражами, за ними навчалися у школах і вузах, вони діставали найвищі оцінки критиків і читачів. І враз неждано-негадано роман "Собор" завдав йому болісного удару під сам дих, і тепер він, уникаючи ідеологічної огуди та марноти марнот повсякдення, тікав на відлюддя, може, щоб усамітнитися й почути щире слово співчуття. Це підтверджував мій досвід. Неприємні випадки належать до світу закономірностей і часто ведуть до катастрофи. Подібна okazія, зовсім з іншими відтінками, спіткала водочас й Анатолія Кузнецова, чия повість "Бабин Яр" (журнальний варіант, 1966) спотворила цензура, дозволивши її друкувати "причесаною". Таке свавілля до глибини душі збурило єство письменника, однак скаржитись, як і Гончареві, не було кому. Зграбний, спокійний, із м'якими рисами обличчя, карими, дуже рухливими очима, Анатолій Васильович був людиною мінливої вдачі — то холодний і незворушний, то палкий, як вогонь. Проїшов життєвий шлях від чорнороба до літератора. Тесля, тракторист, бетоняр, він насамперед цінував порядність і принциповість, поважав чужу думку, якою би прикрою вона не була. Ніколи в гурті людей не втрачав витримки, але і при витримці міг нахабі зацідити в зуби.

Він утупився в мене широко розплющеними очима, і тієї ж миті, коли між нами, здавалось, готова була розвертисся безодня, я раптом збагнув, що становище його в атмосфері високого начальства таке саме непевне, як і моє у збидленій провінції, що засвідчувала печаль, яка крізь очі визирала, мов кактус на піску.

Звільнений із місць ув'язнення й очікуючи на рішення ГУЛАГу — відпустити мене на всі чотири сторони чи навіки-вічні відправити на заслання до білих ведмедів, — я деякий час працював на будівництві Іркутської ГЕС, де й

познайомився з Анатолієм Кузнецовим. Діставши від нього збірку оповідань “Селенга”, я написав на неї відгук в “Ангарских огнях”. Він був на десять років молодший від мене, але мав виразне уявлення про пережите мною, бо вже підлітком, проживаючи в Кисві на Куренівці, побачив і відчув подих смерті, що заглядала йому у вічі, коли німці безжально розстрілювали киян у Бабиному Яру. Тому-то у своїх творах, закликаючи людей до цілковитої необмеженої свободи, він не довіряв саме тим, хто такою свободою користувався. Це не раз збурювало основи його істоти, перевертало душу догори дном, що засвідчували репортажі на радіо “Свобода”, з якими він виступав, опинившись у Лондоні невдовзі після мандрівки в Карпати. Отже, не гайуючи часу, ідемо на перевал Німич, подалі від зайвих очей, як висловився Олесь Гончар. Видно, цим людям давним-давно обридла показуха з масним блудослів'ям; краще вже смажити шашлики і пити вино, ніж приймати у своєму уявленні реальний світ з усіма його суперечностями за світ гармонійній.

Дорога ніби сама стелилася під колеса. Мотор пошарпаної “Побєди” тихо фуркотів, авто нахилилося то вправо, то вліво, занурюючись у гори. Поміж габою зелених дерев на схилах поблискували шиферні покрівлі села Виженка, через яке проїжджали, неначе жило само для себе. Берегом понад річкою подекуди блукали кози й овечки. Сонця тут вистачало, за це можна було не тривожитися.

Нарешті вибралися на перевал. Бабляк поставив машину на вільному місці біля воріт надомника вуйка Штефана. Помилувавшись чарами гір на курській стороні та блискучим плесом Черемошу в міжгір’ї, ми подалися навпростець до діброви, де росли дерева поодинці або купками, немов ще тільки хотіли розбігтися. Тут і зупинилися збирати ріща та готувати сякий-такий обід.

Поки смажилися шашлики, розклали пожитки на розстеленій ковдрі, і я насамперед наповнив чарки. Усім, окрім водія Бабляка. Він примхливо поморщився, проте, щоб не здаватися чужаком і розтягти кожну мить пікніка до безконечності, раз у раз наливав собі мінералки, мабуть, дався йому взнаки учорашній день. Олесь Гончар, піднявши келих і повернувшись обличчям до нашої дами, поскаржився, якимось вибачливо й соромливо, на втому і головний біль, але чарку випив до дна. Його приклад наслідувала Анна Саксе, взявшись до закуски по-мужицькому просто. Ця жінка з гострим розумом і непоступливою вдачею трохи була схожа на чоловіка. Методично і чітко діяв у товаристві Анатолій Кузнецов, сприймаючи світ у нічим непорушній гармонії. Він більше пив, ніж їв, і думав про щось, не пов’язане з дозвіллям на лоні природи; свій смуток виказував удаваною усмішкою і жвавим блиском очей. Вино й закуска, а може, і гірське сонце, що заливало узлісся щедрим промінням, поступово змінили загальний настрій. Гості, чуйні до духовного тону добу, з тонким нюхом до найновіших запитів, щиросердо пожвавішали, взявшись до шашликів; добропристойність здалася застарілою — пробиралися на волю життєві сили, правда і фантазія злилися в одне ціле, і всі відчули себе вільніше. Ніхто не докопувався до суті речей, говорили всі, не переймаючись тим, чи слухає хтось, чи ні. У миттєвих зблисках прозорливості, схожих на раптові спалахи багаття, спливали мудрі сентенції, влучні метафори й дотепні порівняння, музика пересічних

слів билася у стовбури дерев, уселяючи певність, що життя — річ, достойна уваги, лише б не затьмарювали його фальш і обман.

Остерігаючись власного хибного кроку, я особисто тоді найбільше цікавився творчими таємницями письменників, які були переді мною. Я невиразно щось буркнув про загрозливий параліч продуктивності митців в умовах відсутності повної свободи, але ніхто мене не підтримав. Натомість якимось за інерцією, яка нами рухала, безладна балачка збилася на політику, що нею було уражене, як невиліковною хворобою, все суспільство від малого до старого. Без будь-якої перестороги тон задав Анатолій Васильович.

Зовсім недавно в московському домі літераторів на вулиці Воровського довелося йому бути свідком дискусії естетів-ортодоксів про національного бога Ягве як носія метафізичної сили народу. Поза всяким сумнівом, ідея була нав'язана шестиденною війною на Близькому Сході. Тисячоліттями гнаний і упосліджений народ Ізраїлю, не так давно розсіяний по всій землі, де родить і не родить, здобувши державу, героїчно відстояв право на свободу. До цієї свободи рвалися естети-ортодокси Москви семітського походження. Однак, як на здоровий глузд, святкувати перемогу ще рано. Народний елохим Ягве в оточенні роздратованих ста мільйонів арабів одного прекрасного дня може впасти бездиханим трупом, як упали сини Аарона.

Мабуть, це в ньому заволодала кров предків, — подумалось мені.

— Дивовижно, але факти уперта річ! — його аж підносило напруження.

Витримавши паузу, Анатолій Кузнецов, не пов'язуючи фактів, висловив своє невдоволення акцією держав-учасниць Варшавського договору, що послали півмільйонне військо в серпні 1968 року до Чехословаччини. З цієї нагоди в Москві вийшло на Красну площу з протестом шестеро відчайдушів. Тільки подумати: шестеро на всю країну!

— Ну й що? Тобі не подобається? — звів брови Олесь Гончар.

— Та це ж однаково, що плювати проти вітру. — Запалив цигарку і чвиркнув крізь зуби. — Як на мене, діяти треба інакше.

— Що значить “інакше”? — не відступав Гончар. — Найбільшою життєвою рисою кожного суспільства є певний ступінь неспокою його громадян. А тих шестеро на Красній площі в Москві тільки символ. Ось і в Києві чи не з тієї самої okazji стрепенулося студентство, організовуючи не дискусії, а літературні вечори. Ти ж сам чув, що нам оповідав Віктор Некрасов, побувавши на Шевченківському вечорі¹. Лихо в тому, що за ті вечори нашу молодь карають. Як так далі йтиме, повториться 37-ий.

— Природно, — злегка випростався Кузнецов. — З вас і почнеться, ви це добре знаєте. Україна заражена сепаратизмом, бачив за німців.

Я одним оком помітив, як почервоніла Анна Саксе, і враз, готуючись до словесної атаки, випросталась, насупила брови.

— Всяке лихо ніколи не триває довго, — без докору в голосі докинула вона. — З власного досвіду знаю: лихо потрібно трохи підштовхувати, щоб воно змінилось або відійшло зовсім.

— Авжеж, людський настрій дуже мінливий, — погодився Кузнецов. — Але час, що не кажіть, це все-таки омана, в яку вірять люди. Я бував у Латвії і чув на

¹ Ідеться про Шевченківський вечір під відкритим київським небом у березні 1965 року. Спершу його планувалося провести в палаці культури заводу верстатів та автоматів, однак заводський партком не дозволив. Тоді Іван Дзюба запропонував перенести вечір до парку поблизу заводу. Молодь співала пісні на слова Т.Шевченка. Поети на пропозицію Василя Стуса декламували вірші, що ходили в рукописних списках. Коли ж наскочила міліція і стала оточувати студентів, гурт хлопців і дівчат, пройшовши по Брест-Литовському шосе, зупинився біля парку Пушкіна. Тут і завершився Шевченківський вечір.

власні вуха: латиші очікують зі Швеції “білого лайнера”, щоб одне лихо змінити на інше, прискорити рух до кінця.

— Не розумію, чому ти лізеш у пляшку, — зауважив йому Гончар.

Мені впало в око, які вони різні. Гончар і Кузнецов. Але вони мали і щось спільне: розсудливість була для них межовим знаком, на який вони дивилися з погордою, хоча й кожен з іншого боку.

Раптом на поляну з-за дерев ввалився широкоплечий, майже двометрового зросту чолов’яга років сорока. Це був фотокор районки Мирон Кушнір. Не знаю, чи він чув розмову. Але рухався жваво й водночас важко, і я відчув, як у мені ворухнулося те, що досі не виявляло себе: притлумлена тривога. І чого б то? Жодної причини тривожитися не було.

— Вертаюся з полонини сухий, як патик на сонці, — мовив Мирон гучним голосом і кожному подав руку. Вона була слизька й холодна.

— Хочеш бути мокрий, пірнай до Штефана, — порадив Бабляк.

— Файна порада, та я голий, як бубон, — поспіхом вивернув кишені штанів і витріщив очі на мене.

Я розвів руками. І не тому, що не мав грошей. Я знав погану звичку фотокора. Він ніколи не повертав боргу. До того ж мені не сподобалася його зухвалість, і я дав йому відкоша.

— Ну-ну, гляди, щоб потім не шкодував...

— Облиш гнути ободи, — обірвав я його.

Ухопивши облизня, фотокор, мов ужалений, подався геть. Загальний настрій підупав, я це відчув усіма фібрами душі. Повз наш постій вервечкою пройшли туристи, монотонно привіталися. В очах іскорки трепетної цікавості, але привітання звучало байдуже. Анна Саксе про щось стиха розмовляла з Гончарем, Бабляк то сідав, то вставав, ніби кудись поривався, Кузнецов похилив у зажурі голову. Мені ж чомусь здалося, що моє минуле знову повертається до мене.

Донос, куди слід, дійшов своєчасно, і вранці наступного дня мене покликали до “білого дому” — так партійці називали райком партії. З прийомної спровадили до кабінету відділу пропаганди й агітації, яким завідував товариш Ягорський.

— Ви, мабуть, не догадуєтесь, чого я покликав вас, — здалеку почав він, дивлячись поверх моєї голови. Кілька папірців, кинутих на стіл, ніби докоряли йому за недбальство.

— Не люблю вгадувати, — стримано відповів я.

— Слід зробити поважні висновки, — спохмурнів він. — Як ви сміли їхати в гори, не попередивши райком? Повезли відомих на всю країну письменників без нашого відома. Що це, зухвальство чи політична незрілість? Ми ж могли їх зустріти з хлібом-сіллю, влаштувати зустріч з передовиками виробництва, вручити пам’ятні сувеніри.

— Саме цього вони й не хотіли.

— Звідки ви знаєте?

— Чув з їх розмови.

— Стривайте... — Він замислився. — Нас це не тішить. Скажіть, яку ціль ви переслідували, приймаючи високих гостей?

— Не поведіться як напівсліпий, що береться описувати краєвид, не бачачи його, — сказав я з жартівливим докором.

— Вам ця витівка безкарно не минеться, — сердито блиснув він очима, обома руками спершись об стіл. — Хрущовщина канула в безодню, годі гратися в демократію. Пишіть пояснення.

— Про що писати пояснення? — випростався я на стільці.

— Пишіть, чого приїжджали письменники, про що говорили. Вас учити не треба — ви краще за мене знаєте, що і як писати. Воднораз з’ясуйте для мене

історію з тією лиховісною “Другою найдавнішою”². Я тоді рас урятував, бо мало вас знав — був новакком у районі. Тепер я хочу знати все.

— Писати пояснення не буду, — відказав я рішуче і встав зі стільця.

— Тим гірше для вас.

На обличчі в партійця застиг якийсь наче похапцем натягнений штучний вираз.

— Ми не допустимо вільнодумства.

— А його й не було.

Випнутим підборіддям Ягорський вказав мені на двері.

Я покидав його кабінет, віддаляючись від столу стрімкими кроками. З мого боку це була втеча. Щоб не вибухнути сліпим гнівом, який бурлив у мені, я чимскорше намагався зникнути з-перед очей напасника. Свою непохитну впертість мимохіть зобразив як прихований розпач. А чи справді це так? Чи мій розпач не схожий на порожнечу, коли вже ніщо не спонукує: іди сюди або туди, зроби те або те? Може, перейшовши через тюрми і табори, я вичерпав усі свої сили й бачу перед собою тільки руїни?..

Проте як я не хоробрився, тамуючи занепокоєння, парадоксальні запитання не приносили полегкості.

Життя й далі пливло звичайним річищем, робота займала своє звичайне місце, і це вселяло природну рівновагу. Ягорський відмовчувався. Мовчав і я. Недавня мандрівка в Карпати з письменниками потьмяніла, ніби її й не було. Я так вписався в тутешній простір, наче хтось зняв з мене мірку. І враз незримі сили порушили мою рівновагу: іноземні радіоголоси принесли звістку про втечу Анатолія Кузнецова на Захід. Передчуття незримого лиха заповнили мою душу. Я не мав кому слова сказати — довколишнє оточення вимагало від мене просто священної серйозності, і ця щільна маска не сміла пропустити на світ нічого зайвого.

Однак інстинкт настороженості не рятував. У моє серце й мислення весь час вривалося щось приховане, чого ніяк не міг сам собі переконливо пояснити. Цікавість, змішана з огидою до людської підступності, породила осоружну нудоту, немов би хтось навмисне розворушив купу гною. Задзвонив телефон. Я підняв слухавку і враз заляк. На лобі проступив холодний піт. Мене запрошував на розмову майор КГБ Швед. Я знав, що це значить: до органів, у полі зору яких перебувала вся країна, запросто не кличуть. Колись так само покликали мене до КГБ у Харкові, звідки я, пробиваючись нетрями тайги, вибрався через одинадцять років. На душі було гидко й порожньо.

² Наприкінці липня 1966 року приїхала з Києва на Буковину група студентів-практикантів на чолі з професором Олегом Бабишкіним. Під час перебування студентів у Вижниці я знайомив їх з нелегкою працею місцевих газетярів, коли на догоду догмам доводилось поступатися сумлінням. Принагідно майбутнім журналістам порекомендував прочитати роман “Друга найдавніша” американського письменника Александера, який недавно вийшов друком російською. Керівника групи при цій розмові не було, принаймні ні він мене, ні я його не бачив. Очевидно, хтось зі студентів переказав професорові сказане мною. Чи мене неправильно зрозуміли, чи я, може, переповідаючи окремі епізоди з роману, трохи згустив фарби, Олег Кіндратович, перебуваючи в Чернівецькому обкомі партії, висловив своє невдоволення моєю “опозиційністю”. Можливо, я про це ніколи б не дізнався, якби під ту пору в кабінеті секретаря обкому не було головного редактора обласної газети “Радянська Буковина” Кузьми Демочка. Скарга професора обурила його, але свого обурення, природно, він висловити не міг із цілком зрозумілих мотивів. Повернувшись до редакції і не заходячи в кабінет, Кузьма Макарович звелів шоферові негайно везти його до Вижниці. Я сів, як завжди, за столом, вичитуючи матеріали. Коли раптом хтось покликав мене на вулицю. Я вийшов з редакції й сторопів: на дорозі стояла машина, а біля неї — насулений, як чорна хмара редактор обласної газети. Він мало що не з кулаками накинувся на мене: сякий-такий, ти, безвю недрюкований (тобто не битий дрюком), тобі що, повилазили очі, ти не бачиш, де й з ким про що балакати і т.д., і т.п. Відтоді я проникся глибокою шанобою до Кузьми Макаровича, як до рідного батька. А от ролі Ягорського в тій лиховісній історії досі не знаю. Думаю, він, виконуючи партійний обов’язок, підшив черговий донос у моє досьє.

За браком місця не стану описувати тієї лиховісної пригоди. Скажу лише, що після виклику до майора минуло ще кілька тижнів, і мене без будь-яких пояснень звільнили з роботи в редакції газети. Ради на розраду не було. Щоб не придивлялися до мого обличчя, де все було як на долоні, я заходився наводити порядок на несвоєму столі: позбирав деякі папери, мов друзки скла, й порозсовував їх по кишенях; що було зайве і не потрібне — викинув геть. Робив я це неухважно, допускаючи ще більший безлад.

Нараз крізь вікно прорвався тонкий золотий промінь, ковзнувши по поверхні стола, торкнувся підлоги, спершу крадькома, нерішуче, а потім розлився по всій кімнаті. Він ніби приніс полегкість, і я на мить заплющив очі, вперто силкуючись вчепитися за якусь обнадійливу думку, проте відчайдушного злету фантазії не відбулося. Єдине, на що спромігся, узгодивши свою поведінку з почуттям, так це потішити своє самолюбство втіхою: негайно тікати відсіля. Будь-яке зволікання смерті подібне. Якщо я тут затримаюся, мене ошукають і знову спровадять туди, звідки прийшов. А в'язниця, як і смерть, страхала мене до млості.

Юлія Булаховська

ДЕКІЛЬКА СПОГАДІВ ПРО МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО

Спогади — це жанр “теплий”, завжди дуже емоційно забарвлений, але неодмінно суб’єктивний, тому що згадувати можна різне і саме те, що запам’яталося найбільше самому “спогадачеві”. Що ж стосується яскравої постаті Максима Тадейовича Рильського, то можна згадувати безліч речей: і як про людину, і як про видатного оригінального поета, і як про неперевершеного перекладача (у тому числі й теоретика перекладу), і про його мовознавчу роботу (видання словників), і про його організаційну роботу, скажімо, як директора Інституту фольклору, мистецтвознавства та етнології Національної академії наук України, котрий носить його ім’я.

Так сталося, що ще з уфимських (Уфа — столиця Башкирії) евакуаційних часів періоду Вітчизняної війни вся родина Рильських (він сам, його дружина Катерина Миколаївна і молодший його син — мій одноліток Богдан) стали добрими знайомими, а згодом і близькими друзями нашої родини. Ми бачилися досить часто й у післявоєнні роки, вже в Києві (аж до смерті мого батька — Леоніда Арсенійовича Булаховського, відомого мовознавця — у 1961 році); Рильський теж пережив його ненадовго — ледь на декілька років. Дружба і відповідне часте спілкування наших родин базувалося не лише на теплих почуттях, а й на спільних “філологічних інтересах” (моя мати теж за освітою була філологом, ще й, правда, відомою співачкою, закінчивши після Харківського університету Харківську консерваторію). Рильському, моєму батькові, Катерині Миколаївні, яка добре знала французьку й німецьку мови, і моїй матері — фахівцеві з французької літератури — дуже цікаво було обмінюватися думками не тільки про літературу (українську, французьку, російську, згодом і польську), а й, зокрема, про її *переклади*. І тут я хочу навести для читача декілька конкретних “сцен”-спогадів саме з уфимських часів, щоб сучасне покоління жвавіше відчуло оцей “уфимський” літературний колорит.

Маленька кімнатка (9 м кв.) на першому поверсі великого уфимського будинку. Господарі квартири (йдеться про 1941–1942 роки) пускають нас —